

Роксолана ДЯКІВНИЧ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТРУКТУРА МОЛОДІЖНИХ ГРОМАД ОПІЛЛЯ (кінець ХІХ — перша половина ХХ ст.)

Розглядаються молодіжні громади ополян як основний інститут соціалізації молоді. Залучивши польові етнографічні матеріали, джерела та дані наукової літератури, виявлено локальні особливості побутування та організації молодіжних громад на Опілі наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття.

Ключові слова: етнологія, Опілля, молодіжна громада, соціалізація молоді, ініціації, толоки «вечерниці», «музика».

© Р. ДЯКІВНИЧ, 2016

Проблематика, пов'язана із традиційною соціо-нормативною культурою етносу, перебуває на стику багатьох етнологічних тем, а тому є важливою для розуміння багатьох елементів народного побуту, звичаєвості та обрядовості. Однією з головних складових соціонормативної культури є молодіжна субкультура, представлена через такі статеві-вікові інститути, як молодіжні (парубочі і дівочі) громади. Різноманітні соціально-економічні та глобалізаційні процеси другої половини ХХ ст. спричинили маргіналізацію цих соціальних інститутів. Проте досвід соціалізації, зокрема формування соціальних статей, який колись забезпечували молодіжні громади, багато в чому може допомогти у розумінні ментальних основ українців як етносу, специфіки традицій їхнього народного етикету, а отже феномену українства загалом.

Попри загальноукраїнські риси, молодіжні громади на різних українських етнічних землях мали свою локальну специфіку, зумовлену різними чинниками. Найменш дослідженим цей соціальний інститут є, зокрема, на території етнографічного району Опілля, до якого, за сучасним адміністративно-територіальним поділом, належать Перемишлянський, Пустомитівський, західна частина Городоцького, північна смуга Жидачівського, Миколаївського, лівобережжя Дністра Самбірського, східна смуга Яворівського (до р. Верещиці), південні окраїни Кам'янка-Бузького, південний захід Буського та Золочівського районів Львівської області; західна частина Бережанського та південно-західна частина Зборівського районів Тернопільської області; північна смуга лівобережжя Галицького і майже весь Рогатинський район (за винятком південно-західної групи сіл) Івано-Франківської області [8, с. 179—214; 9, с. 46—80; 10, с. 299—318].

Характерною ознакою громадського життя українських селян традиційно була автономія за статтю (чоловіки/жінки), сімейним (одружені/неодружені) та економічним (заможні, середнього достатку та бідні господарі, а також наймити) становищем, віком (старші чоловіки та жінки, молодь, діти) [11, с. 24]. У цьому контексті чітко виділялася саме молодь, яка об'єднувалась у таку субкультурну підсистему традиційної сільської громади, як молодіжні громади [16, с. 339].

Молодіжні громади становили своєрідну спілку неодруженої молоді, яка за структурою та функціональним призначенням орієнтувалась на укладення

шлюбу, створення родини та ведення господарства [15, с. 40].

Молодіжні громади формували за територіальним принципом: якщо поселення було малих розмірів, у ньому була одна молодіжна громада, якщо ж великим, то часто окремі його «кутки» чи вулиці мали свої молодіжні товариства [6, с. 56].

Кожна молодіжна громада складалася з двох частин — парубочої та дівочої (була певним чином підпорядкована парубочій) громад, до яких належала молодь юнацького віку [13, с. 33]. Так, саме вік був ключовою умовою вступу хлопця чи дівчини до молодіжної громади. На більшості українських етнічних земель цей віковий критерій становив 15—16 років для дівчат та 16—18 — для хлопців [13, с. 30]. «Ба, та шіснайціть років та й вже помалу йшла (на «музику». — Р. Д.)» (с. Закіпці Турківського р-ну Львівської обл.) [3, арк. 3]. Тобто, як засвідчують джерела, вік співвідносився з біологічним дозріванням, яке у дівчат наставало дещо раніше, ніж у хлопців. Проте під впливом низки чинників (місцевих звичаїв, складу сім'ї та її економічного становища, врешті — від характеру самого бажаного стати членом молодіжного товариства), вік вступу дівчат і хлопців до молодіжних громад міг варіювати — до збільшення чи зменшення [18, с. 162].

На Опіллі вік вступу до молодіжних громад колився переважно від 14—15 (для дівчат) до 16—18 (для хлопців) років [2, арк. 46]. Проте такі вікові рамки вступу до молодіжних товариств у цілому можна вважати доволі відносними, адже часто вони варіювалися як у бік збільшення віку вступу до громади, так і зменшення його, про що, зокрема, згадували респонденти з с. Болотня Перемишлянського району Львівської області: «То як инча дівчина... Инча дівчина мала дваціть років і не хотіла йти, а инча мала пітнайціть—шіснайціть і вже... Но колись на «музику! до шіснайціть літ не можна було йти дівчині» [2, арк. 47]. Причини подекуди доволі раннього вступу дівчат до молодіжної громади ілюструє розповідь респондентки із с. Стратин Рогатинського району Івано-Франківської області, яка згадувала, що її прийняли до дівочої громади у 14-річному віці, позаяк вона володіла певними музичними здібностями, які високо цінувалися серед молоді: «Та штирнайціть років — і я любила гра-ти на гітарі... О, то я вже починала так ходи-

ти» [2, арк. 91]. Про подібну практику раннього прийому до молодіжної дівочої громади, проте з акцентом на вмінні виконувати традиційні види жіночих робіт (прясти та ткати), згадувала і респондент із с. Гуминець Пустомитівського району Львівської області: «О, я ше мала була, то вже вміла-м прес-ти і ходила [на вечорниці]... Та, може, мала коло дванайціть [років]» [1, арк. 78].

На території Опілля на вік прийому до молодіжної громади впливало також і соціальне становище, яке займала сім'я претендента на вступ: «Як який богач, то той борши йшов... А як який бідний, то хоть мав яких дваціть років, то ше був молодий... Вже там той [богач] купив тим старшим хлопцям горівки і вже його взяли до купки. То така взятка була... А бідний шо мав? Гроший не мав, то що мав робити?» [2, арк. 126]. Проте доцільно зауважити, що на соціальне становище зважали лише при вступі в парубочу громаду, адже на території Опілля не вдалося зафіксувати відомостей про виставляння подібного «могорича» дівчатами.

Перебування парубків і дівчат у молодіжних товариствах тривало здебільшого два-три роки, адже припинялося з одруженням [4, с. 468—469]. Зазвичай, молодь Опілля вступала в шлюб у 18—21-річному віці: «Та переважно десь вісімнайціть років дівчина... І до дваціть вже заміж виходила...» (с. Брюховичі Перемишлянського р-ну Львівської обл.) [2, арк. 170].

На більшості українських етнічних земель при прийомі хлопців і дівчат до молодіжних громад традиційно дотримувалися і принципу черговості: спершу до цих колективів вступали старші син чи донька, і лише, коли вони після одруження полишали товариства, право вступу до молодіжних громад отримували молодші брати чи сестри [12, с. 185]. Отже, відповідним способом регулювали розміри молодіжних колективів. Проте на початку ХХ ст. на теренах Опілля принципом черговості при вступі до молодіжних громад доволі часто нехтували. Так, поширеним були відвідини інститутів юнацького дозвілля спільно рідними братами чи сестрами: «Ми [брати і сестри] всі разом ходили. І віддаватися могли, коли хто хотів. Во я перед свойов старшов сестров віддаваласі, а вона — вже аж за два чи три роки... То на таке тоді ніхто дуже не дививсі» (с. Тершаків Городоцького р-ну Львівської обл.) [1, арк. 12].

Перехід підлітків у статус юнаків, тобто посвячення їх у повноправні члени молодіжних громад, відбувався через певні ініціації. На різних українських етнічних землях ініціація полягала у перевірці знань і вмінь, необхідних селянинові у виробничому побуті: для хлопців — косити, їздити верхи; для дівчат — готувати їсти, прясти, шити, вишивати [6, с. 71—80]. Крім цього доцільно зазначити, що ініціація хлопців полягала і в спеціальних випробуваннях (щодо рівня сили, спритності, сміливості, дотепності тощо), які подекуди певною мірою мали й характер знущань. Наприклад, ініціант мав вилізти на високий стовп і прокукурікати, вкрати щось з городу певного господаря, взяти участь у бійці з хлопцями зі сусіднього села; часто його кидали у воду, обмазували сажею тощо [6, с. 70].

Доволі поширеним способом прийняття у парубочу громаду на території Південної та Центральної України було так зване «коронування» парубка-ініціанта. У Південних районах України «коронування» відбувалося так: парубка висаджували на коня (переважно білого) і він повинен був продемонструвати свої навички верхової їзди, а решта «громадян» у цей час вітала його оплесками. Після закінчення цього врочистого дійства новообраний член громади сідав серед своїх нових товаришів і частував їх [18, с. 414]. Мав свої локальні особливості спосіб «коронування» на Поліссі, де хлопцеві, який вступав у парубочу громаду, справді надягали на голову «корону» — спеціально сплетений вінок, після чого він уже вважався повноправним членом молодіжної громади [6, с. 69].

На початку ХХ ст. на Опіллі більшість із зазначених випробувань уже не проводили, що можна пояснити зменшенням рівня формалізованості молодіжного життя та спілкування. Проте тут продовжив побутувати звичай (характерний, наприклад, і для Покуття [6, с. 69]) перевірки вокальних та хореографічних здібностей ініціанта. Так у с. Болотня (Перемишлянського р-ну) хлопець, який прагнув вступити до парубочої громади, мав затанцювати на «музиці» (молодіжному зібранні) разом зі старшими хлопцями «коломиюку»: «*Коломиюку вчотирьох мали танцювати*» [2, арк. 49]. Якщо старші парубки визнавали, що він танцює добре, його приймали до парубочої громади, якщо ні, — зі сміхом та жартами виганяли з «музики» [2, арк. 27]. Побутування подібного звичаю вдалося зафіксувати і на

Бойківщині, де хлопця, який погано танцював, з «музики» випроводжували старші хлопці або ж самі музиканти: «*Що то за красні танці були!.. А то як він [музикант] повів, що «без суча» — то всьо!.. Бо то знаєш, як хтось не вміє добре, то когось та й гримне, то його вимітували... Бо як то «буде суча» — то йди гет туд!*» (с. Закіпці Турківського р-ну) [3, арк. 21].

Щодо обрядодій, які на Опіллі супроводжували вступ до дівочої громади, то в першій половині ХХ ст. вони мали, здебільшого, формальний характер і полягали головно в перевірці вміння дівчат виконувати жіночі роботи — прясти, ткати, вишивати, готувати [6, с. 80—81].

Отже, як засвідчує використаний фактаж, ініціації під час вступу до молодіжних громад мали гендерну специфіку, визначену характерними рисами соціалізації дівчат і хлопців підліткового віку. Адже вже в цей період вони (хай лише певною мірою) мали «приміряти» на себе низку соціальних ролей, які власне й перевірялися: для хлопців — господар, захисник, залицяльник, для дівчат — передовсім господаря. Тобто спектр соціальних ролей дівчини в українському традиційному суспільстві, зокрема й на Опіллі, був значно вужчим, аніж хлопця.

Наголосимо, що традиційно у парубочій та дівочій ініціаціях відчутними були шлюбно-еротичні мотиви (у дівочій у їхньому спектрі наголос робився на мотиві продовження роду). Зокрема, під час церемонії ініціації хлопця доволі часто відбувалося його обрядове прилучення до спілкування з дівчатами (він мав потанцювати з дівчиною). Цікавими для аналізу є обрядодії під час ініціації дівчат, які мають чіткі паралелі з родильною обрядовістю: ініціантка мала приготувати кашу, яку «виторговували» парубки (той з них, хто перемагав у такому «аукціоні», урочисто розбивав горщик, аналогічно, як і під час хрестин), після чого розпочиналося частування [6, с. 81].

Однією з головних умов вступу хлопця до парубочої громади на Опіллі, як і на решті українських етнічних земель, було розпивання «могорича»: «*Та вже там купив [хлопець] горівки. І вже його взяли до купки*», с. Брюховичі Перемишлянського р-ну) [2, с. 126]. Розмір і якість «могорича» залежали, як правило, від заможності родини, до якої належав претендент на вступ, та її соціально-економічного становища [6, с. 64]. По всій території України хлопець

традиційно виставляв громаді «кварти» або ж «чвертку» горілки [6, с. 66]. На Опіллі претендент на вступ до парубочої громади не виставляв «могорич» лише у випадку сплати очільникам гурту певної суми грошей — так званого відкупного (проте, вочевидь, це можна вважати доволі пізньою видозміною звичаю). Натомість виставляння «могорича» дівчатами під час їхнього вступу до молодіжної громади на Опіллі не було поширеним явищем.

Розпивання могорича під час вступу до молодіжної громади можна трактувати двояко. По-перше, згідно з нормами звичаєвого права українців, могорич означав скріплення угод, що мали неофіційний, приватний характер [20, с. 68]. Його розпивання, фактично, узаконювало вступ хлопця до парубочої громади). По-друге, зі вступом до гурту хлопець отримував право вживати алкогольні напої (і тютюн), якого не мали підлітки. До інших прав парубка (зважаючи на статус чоловіка у традиційних суспільствах, зокрема і в українській сільській громаді, їх було більше, ніж у дівчат) належали дозволені звичаєм антисоціальні поведінки під час певних свят календарного циклу (наприклад, бешкети на Андрія та Івана Купала), участь замість батька (за його відсутності) в загальних зборах громади, витрачання на власний розсуд, не радячись з батьками, зароблених грошей [6, с. 78—80].

Зважаючи на останнє право, яке отримував син, а також на те, що зі вступом до молодіжної громади син чи донька вже менше часу приділяли домашнім справам, деякі батьки намагалися відтермінувати час вступу дітей до молодіжних товариств: *«Могли й не пустити. Казали: «Я тебе не пускаю! Не можна! Не йди!»* (с. Бачів Перемишлянського р-ну) [2, арк. 80]. Проте на теренах Опілля випадки, коли батьки забороняли дітям вступати до молодіжних громад, траплялися вкрай рідко. Зазвичай, батьки з нетерпінням очікували вступу дітей до молодіжних громад та не скупилися на могорич, який виставляв ініціант старшим парубкам: *«Та вни [батьки] сі тишили, як вже він [син] зачинав ходити до гурту! Тишилисі, і гроші 'му давали, би там шось старшим хлопцям виставив»* (с. Колодруби Миколаївського р-ну Львівської обл.) [1, арк. 43].

Цікавим є й те, що лише після набуття хлопцями та дівчатами повноправного членства в молодіжній громаді їм офіційно дозволялося носити поясний одяг: хлопцям — штани, дівчатам — плахту. Ці еле-

менти традиційного костюму вважали ознакою дорослості, а тому вони символізували перехід від підліткового до юнацького стану [6, с. 94].

Важливою умовою вступу хлопців і дівчат до молодіжної громади була думка односельчан про їхню морально-психологічну зрілість [18, с. 412]. Так, парубок, що прагнув вступити у громаду, мав продемонструвати моральну стійкість перед жартівливими випробуваннями, яким його піддавали старші хлопці. Наприклад, видираючись на стовп, досить часто новачка змушували кукурікати, іноді йому доводилося кукурікати, сидючи на плоті [6, с. 67]. На території Центральної України хлопцю, який уперше ночував на вечорницях, вимазували сажею лице та одяг [19, с. 425]. На Півдні України відомі звичаї, коли новачка насильно кидали у воду, щоб відповідним способом «змити» з нього його попередній стан «підпарубка» [6, с. 68]. Якщо претендент на вступ до громади поведився під час таких жартівливих випробувань гідно і ставився до всього з гумором, то випробування вважалося вдалим і його приймали до парубочої громади. У випадку ж відмови ініціанта виконувати такі принизливі чи жартівливі завдання старших парубків, то йому відмовляли у прийомі до громади, що більше, могли навіть побити.

Існували й певні категорії осіб, яким відмовляли у вступі до молодіжної громади й забороняли відвідувати традиційні зібрання молоді [14, с. 198]. Так, найчастіше до громади не приймали осіб, які своєю поведінкою ганьбили молодь села. Зокрема, мова йде про покриток — дівчат, які народили позашлюбну дитину, що вело за собою громадський осуд та, за звичаєвим правом, — покарання морального характеру [17, с. 396]. Водночас зауважимо, що на Опіллі у першій половині ХХ ст. ставлення до покриток («завиток») було менш суворим. Зокрема, респонденти стверджують, що таким дівчатам не забороняли відвідувати зібрання молодіжної громади, проте «завитки» свідомо не робили цього, побоюючись відвертого осуду чи глузування: *«Та вни [завитки] могли собі приходити, але не ходили... Сама вже не дуже хтіла хоть куда йти»* (с. Мала Горожанка Миколаївського р-ну) [1, арк. 24].

Водночас доцільно зауважити, що респондентка із с. Мала Горожанка Миколаївського району Львівської області згадувала, що в їхньому селі ставлення до «завиток» було доволі суворим: *«Були й завитки.*

Завиткам то вобстригали волосє, як таке було... Та вдома, відтели та й по всьому... Но, та таке могло бути, шо й з дому вигнали, як мала якого кавалера, то могли й вигнати. Залежне які родичі» [1, арк. 119]. Про суворе ставлення до покриток згадувала респондентка із с. Закіпці Турківського району: «Та я ші малийка була, шо там у сусіди дівка уродила дитину без чоловіка... То взяли коцюбу, увили вінець і на коцюбу поставили... І так ішли в постіль і клали той вінець тій дівці на голову... То колись дисципліна була...» [3, арк. 25].

Проте подібне суворе ставлення до покриток характерне для кінця ХІХ — початку ХХ ст., тобто в досліджуваній період воно набувало все меншого поширення: «*Ше мені мама повідала, шо навіть косу відрубували... На порозі. Каже: «Як котра мала, то вже така дуже сильно, така дуже сильно повія страшна, то вже відрубували косу»... Такий стид... Перше колись казали, навіть називали ту дитину якось так, шо вона мала без чоловіка дитину, то якось інакше називали... То колись так було... Байстрюк чи якось і ше назву йому дали, якусь таку» (с. Бачів Перемишлянського р-ну) [2, арк. 58—59].*

Вочевидь, пом'якшення ставлення до покриток відбулося під впливом відчутної секуляризації міфологічно-релігійної складової світогляду українських селян упродовж кінця ХІХ — першої половини ХХ ст., адже здавна їхній громадський осуд (і навіть вигнання з громади) було пов'язане з бажанням захистити громаду від бід (посух, повеней, епідемій, епізоотій тощо), які міг накликати на колектив член, що не дотримав залишених предками звичаїв.

Стосовно хлопців, то у вступі до парубочої громади часто відмовляли тим з них, хто мав «лиху славу» — вчинив дії, які, згідно зі встановленими моральними принципами, кидали тінь на всю парубочу громаду села. До них належали крадіжки, брехня, зведення дівчини з наступною відмовою одружитися з нею тощо [6, с. 68]. Проте наголосимо, що на Опіллі остання характеристика не завжди трактувалася негативно, на відміну від дошлюбних статевих стосунків дівчини: «*Та казали, шо хлопцови то дись... Йому ніхто ніц не казав... То всьо дівчина була винувата в тому» (с. Болотня Перемишлянського р-ну) [2, арк. 47], позаяк члени парубочої громади цінували у хлопцеві передовсім сміливість,*

уміння битися, співати, танцювати, жартувати з дівчатами. Тому хлопців, які були винні у зведенні дівчат, часто брали до парубочого колективу, натомість занадто тихими й спокійними юнаками нехтували, не бажаючи брати їх до гурту.

Структура традиційних молодіжних громад у загальних рисах нагадувала структуру сільської громади загалом. Так, кожна парубоча громада мала свого ватажка («отамана», «березу», «старосту», «старшого парубка»), посада якого до початку ХХ ст. була виборною: всі члени громади обирали його загальним голосуванням терміном на рік. Якщо «старший парубок» не міг упоратися зі своїми обов'язками, його зміщували з посади до завершення каденції, якщо ж навпаки — переобирали декілька років поспіль [6, с. 58]. Російська дослідниця Т. Агапкіна зазначає, що лідерами молоді ставали, як правило, найбільш гідні, вродливі та жваві хлопці та дівчата, які, крім того, походили із шанованих та поважних сімей [4, с. 478].

На території всього Центрально-Східного історико-етнографічного регіону «старшим парубком» найчастіше обирали хлопця із поважної та заможної родини. Сучасний український дослідник В. Балушок пояснює, що заможність у такому випадку бралася за основу тому, що на випадок розтрати громадських коштів такий «отаман» міг відшкодувати збитки в повному обсязі [6, с. 68].

На обстежених теренах Опілля поки що не вдалося зафіксувати відомостей про існування в місцевих парубочих громадах у першій половині ХХ ст. посади виборного керівника, який представляв молодіжне товариство перед сільською громадою. У досліджуваній період його функції виконували декілька хлопців (зазвичай найстарші за віком), які добре знали всі парубочі звичаї та обряди: «*В нас в той час були два старші хлопці, які керували [гуртом]... Були два старші хлопці... як вони казали, так мало бути...» (с. Бачів Перемишлянського р-ну) [2, арк. 63].*

До головних обов'язків очільників гурту належали відстоювання інтересів молодіжної громади (як парубочої, так і дівочої її частин) перед загальною сільською громадою, вирішення різноманітних непорозумінь (у разі їхнього виникнення) між молоддю, організація дозвілля. Так, на Опіллі саме керівники парубочої громади відстоювали право хлопців чинити збитки у ніч на Івана Купала чи Андрія, адже

вони доволі часто викликали осуд та невдоволення сільської громади. Одним із головних обов'язків керівництва парубочої громади було забезпечення порядку під час молодіжного дозвілля — на «вечерниці», «музиці» й «вулиці». Так, респонденти зі с. Бачів Перемишлянського району згадують, що під час «музики» часто виникали різноманітні конфлікти (наприклад, сутички між місцевими парубками та хлопцями із сусідніх сіл чи між хлопцем і дівчиною у випадку, якщо вона не хотіла з ним танцювати), і саме очільники гурту врегулювали такі ситуації. Їхній авторитет при цьому мав бути беззаперечним, а слово — вирішальним: «Як вони сказали, так мало бути» [2, арк. 63]. Зважаючи на це, до кандидатів на керівників парубочих громад ставили значну кількість вимог. Вони мали відзначитися фізичною силою, спритністю, сміливістю, бути вправними організаторами, а також володіти необхідними моральними якостями: бути чесними, справедливими та врівноваженими. Крім цього, до їхніх бажаних характеристик належало вміння організувати парубочі бешкети [6, с. 58—59].

На різних українських етнічних землях у структурі парубочих громад могли існувати й такі посади, як «підстароста» та «скарбник» (керував «касою» — грошовим фондом парубочої громади для організації дозвілля). Їх обирали на загальних зборах парубочої громади, або ж очільник гурту сам призначав собі цих помічників [6, с. 60]. Проте в парубочих громадах на теренах Опілля в першій половині ХХ ст. таких посад уже не існувало, адже навіть функції «старшого парубка», як уже зазначалось, тут виконував не конкретний хлопець, а декілька парубків.

Для українських молодіжних громад були характерними й певні внутрішньо-організаційні особливості. Так, серед членів парубочої громади вирізняли «старших» та «молодших» парубків. «Старшими» вважали тих хлопців, які перебували у складі громади найдовше (тобто, по суті, були найстаршими за віком). Їхній авторитет у товаристві був беззаперечним. До «молодших» зараховували тих хлопців, які лише готувалися стати повноправними членами парубочої громади, очікуючи обряду посвячення і тих хлопців, які стали парубками нещодавно й не мали досвіду спілкування з дівчатами на молодіжних зібраннях. «Старші» хлопці ставилися до «молодших» дещо зверхньо: останні мали виконувати різноманітні накази чи про-

ханья перших, а у випадку непослуху їх чекав осуд усієї парубочої громади або ж навіть покарання [11, с. 143—145]. На Опілі саме «старші» парубки стежили за дотриманням порядку на «музиках» та «вечерниці»: не допускали зневажливого ставлення до дівчат чи інших порушень спокою, особливо з боку юнаків із сусідніх сіл: «[Старші] хлопці скандалу ніякого не робили. Як якийсь був випивший, то того випросили, там 'му дали пару штовханців, та й він так з тим пішов» (с. Болотня Перемишлянського р-ну) [2, арк. 27]. Крім цього, «старші» парубки доволі суворо стежили, щоб на «музики» чи «вечерниці» не приходили підлітки: «Ранше так не можна було, бо то були старші хлопці, які поприходили з війська, то вони не пускали тоди таких малих... Мали дома сидіти а не на «музики» йшли» (с. Гірське Миколаївського р-ну) [1, арк. 41]. Цікаво, що на території Бойківщини молодші хлопці та дівчата теоретично могли відвідувати «музику», проте вони могли лише стояти і спостерігати за тим, як танцюють чи розважаються старші хлопці та дівчата, самі ж не брали участі у танцях чи залицяннях: «Та я ти повідаю, що в хаті були «музика», а ми [молодші] надслушаємо... Або відхилят двирі, то ми ся дивимо, як там танцюють», (с. Закіпці Турківського р-ну) [3, арк. 4].

Стосовно дівочих громад, то їхніх виборних очільниць на різних українських етнічних землях називали по-різному: «отаманки», «старші дівки», «береви» тощо. Вони мали подавати приклад у виконанні традиційних дівочих видів робіт: уміти гарно співати, знаходити спільну мову з господинею «вечорничної хати», а при потребі — присоромити парубка за непристойний учинок або слово [7, с. 195]. Наголосимо, що на досліджених теренах Опілля на початку ХХ ст. дівочі молодіжні громади, особливо у порівнянні з парубочими, були вже менш структурованими. Так, лише у с. Мала Горожанка та Новосілки-Опарські Миколаївського району Львівської області вдалося зафіксувати відомості про побутування інституту очільниці дівочої громади села — «провіднички від дівок»: «В нас була така «проводничка», то вона нами все керувала, як ми ходили то-то на церкву колядувати і щедрувати» [1, арк. 57]. Відомості про збереження інституту оільніці молодіжної громади вдалося виявити на території Бойківщини, зокрема респондент із с.

Закіпці Турківського району згадувала: «*Но, в нас була така шустріша дівка, то й вона нами керувала... Та й ся її слухали...*» [3, арк. 15].

Поділ членів дівочих громад на «старших» та «молодших» був менш виражений, аніж у парубочих гуртах (на різницю у віці між членами гурту дівчата звертали значно менше уваги). Так, молодші за віком дівчата ставилися до старших товаришок із відповідною повагою, проте відносини між ними були менш формалізовані, ніж між «старшими» і «молодшими» парубками. Різниця між «старшими» та «молодшими» дівчатами проявлялася переважно в тому, що останні на традиційних зібраннях молоді поведилися більш скромно та стримано, ніж старші за віком товаришки, часто лише спостерігаючи за розвагами старшої молоді: «*Ми ще такі були молоді дівчата — я і ще їдна... То тоді ті танці були робили в школі. Ми, можи, 'смо мали по п'ятнайцять років, то ми ці так не танцювали з хлопцями, як то дівки настояці...*» (с. Мала Горожанка Миколаївського р-ну) [1, арк. 30].

На теренах Опілля у дівочих громадах був поширений звичай посестринства: старша дівчина, яка вже давно перебувала у молодіжній громаді, ставала покровителькою та наставницею новенької, допомагаючи їй адаптуватися до нового середовища (для парубочих громад на Опіллі такий звичай був неприйнятним, відомостей про його поширення під час польових етнографічних експедицій виявити не вдалося). Як правило, такі відносини «посестри» зберігали впродовж усього життя. Крім цього, інститут посестринства був відчутним під час виконання певних видів термінових і трудомістких робіт, наприклад, чищення кукурудзи, тертя льону чи шаткування капусти: «*Ми, тако посестри, то все ходили їдна другій помагати. Нинька — до одної, завтра — до другої. Тако сі міняли, та й так помагали посестри їдна другій...*» (с. Гірське Миколаївського р-ну) [1, арк. 37].

Стосовно виходу з молодіжної громади, то його головною причиною було одруження парубка чи дівчини. Безпосередньо перед одруженням хлопець виставляв парубочій громаді своєрідний прощальний могорич, на який запрошував усіх членів товариства. Дівчина-наречена традиційно прощалася зі своїм дівочтвом та дівочою громадою під час так званого дівич-вечора, який на території Опілля відбу-

вався безпосередньо напередодні весілля: «*То все у п'ятницю збиралосі. Бо весілля у нас все в суботі справлялосі*» (с. Тершаків Городоцького р-ну Львівської обл.) [1, арк. 6]. На дівич-вечір усі дівчата громади сходилися до хати молодої, де власне й відбувалися головні обряди її прощання з дівочтвом: урочисте пригощання подруг, спів усіма присутніми сумних пісень тощо: «*Вінець сі плело. То сі ходило просити на вінець, як то вже сі віддавала дівка. То просити ходили по дівках, у ти хати, де дівки були. То сми так і пів села вбійшли. І ті дівки всі приходили на вінець, плелисьми вінець... То така жінка їдна була, шо плела вінець. Довкола стола всі сиділи, на столі був барвінок. А вже потім дівці заложили вінець, поблагословили ту дівку, що сі віддавала. Родичі сусіди, посестри попросила а вни її поблагословили*» (с. Гірське Миколаївського р-ну) [1, арк. 37].

Таким чином, організаційно-структурні особливості молодіжних громад на Опіллі у першій половині ХХ ст. полягають передовсім у достатньо відчутній розмитості традиційних елементів молодіжного громадського укладу, зокрема ініціацій під час вступу до товариства, традиційних громадських посад (у т. ч. очільників гуртів) тощо. Характерним моментом є деяке зниження вікового порогу вступу як до дівочих, так і до парубочих громад (хоча й у його попередній пропорції). Проте найвідчутнішим є редукованіший характер організаційних особливостей та структури дівочих громад, у порівнянні з парубочими. Причиною цього є значний рівень формалізованості чоловічих колективів за традиційного укладу, спричинений специфікою чоловічих занять, які потребували більшого, ніж жіночі роботи, колективізму.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — Архів ЛНУ імені Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 442-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиції дошлюбного спілкування української молоді», зафіксовані студенткою другого курсу Дяківнич Роксоланою Йосифівною 6—16 липня 2012 р. у Миколаївському, Городоцькому та Пустомитівському районах Львівської області). — 122 арк.
2. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 474-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиції дошлюбного спілкування української молоді», зафіксовані студенткою третього курсу Дяківнич Роксоланою Йосифівною 5—14 липня 2013 р. у

- Перемишлянському районі Львівської області, Рогатинському районі Івано-Франківської області та Бережанському районі Тернопільської області). — 188 арк.
3. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 514-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиції дошлюбного спілкування української молоді», зафіксовані студенткою четвертого курсу Дяківнич Роксоланою Йосифівною 25—27 липня 2014 р. у Турківському районі Львівської області). — 48 арк.
 4. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. — Москва : Индрик, 2002. — 816 с.
 5. Балушок В. Обряди ініціації українців та давніх слов'ян / Василь Балушок. — Львів ; Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 1998. — 216 с.
 6. Балушок В. Молодіжні громади та обряди ініціації в традиційному селі / Василь Балушок // Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження : у 5 т. / наук. ред. М. Гримич. — Київ : Дуліби, 2010. — Т. 2: Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура. — С. 56—96.
 7. Вовк Хв. Етнографічні особливості українського народу / Хведір Вовк // Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології / підгот. вид., упоряд. іл., передм. Ю. Іванченка. — Київ : Мистецтво, 1995. — С. 39—218.
 8. Глушко М. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ — початку ХХІ століть) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Серія історична. — Львів, 2009. — Вип. 44. — С. 179—214.
 9. Глушко М. Етнографічне районування української Галичини (за матеріалами наукових досліджень ХІХ — початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // Галичина: Етнічна історія: тематичний збірник статей. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — С. 46—80.
 10. Глушко М. Підгір'я — окрема етнографічна одиниця України? / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Серія історична. — Львів, 2013. — Вип. 48. — С. 299—318.
 11. Горинь Г.Й. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ — 30-ті роки ХХ ст.) / Г.Й. Горинь. — Київ : Наукова думка, 1993. — 199 с.
 12. Кісь О. Українська сільська молодь у дзеркалі гендерних відмінностей / Оксана Кісь // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2002. — № 24. — С. 184—190.
 13. Кувеньова О.Ф. Громадський побут українського селянства: історико-етнографічний нарис / О.Ф. Кувеньова. — Київ : Наукова думка, 1966. — 137 с.
 14. Кутельмах К.М. Громада і громадський побут / К.М. Кутельмах // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження / за ред. Ю.Г. Гошко. — Київ : Наукова думка, 1983. — С. 193—207.
 15. Кушнір В.Г. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20—80-ті рр. ХХ ст.) / В.Г. Кушнір, Н.О. Петрова. — Одеса : Гермес, 2008. — С. 39—86.
 16. Макаручук С. Громада і громадський побут / С. Макаручук // Етнографія України: навчальний посібник / за ред. С.А. Макаручука. — Львів : Світ, 2004. — С. 328—344. — (Вид. 2-ге, перероб. і доп.).
 17. Макаручук С. Звичаєве право / Степан Макаручук // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4 т. / гол. ред. С. Павлюк. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. — Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. — С. 385—408.
 18. Пономарьов А.П. Дошлюбне спілкування молоді / А.П. Пономарьов // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Доля, 1994. — С. 160—175.
 19. Сумцов Н.Ф. Досветки и посиделки / Н.Ф. Сумцов. — Киев : Типография А. Давиденко, 1886. — 24 с.
 20. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел: материалы и исследования / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург : Типография К.В. Трубникова, 1872. — Т. VI: Народные юридические обычаи по решениям волостных судов. — XVI + 408 с.

Roxolana Dyakivnych

ORGANIZATION AND STRUCTURE OF YOUTH COMMUNITIES IN OPOLE (late XIX — early XX centuries)

The article deals with the youth communities of opolans as the primary institution of youth socialization. Engaging field ethnographic materials, sources of data and scientific literature local peculiarities and the existence of youth communities in Opole in late XIX — early XX century were established.

Keywords: ethnology, Opole, youth community, socialization of youth, initiation, «toloka», «vechernytsi», «muzyka».

Roxolana Dyakivnych

ОРГАНИЗАЦІЯ І СТРУКТУРА МОЛОДЕЖНИХ СООБЩЕСТВ ОПОЛЯ (конец XIX — первая половина XX вв.)

В статье речь идет о молодежных сообществах ополян как об основном институте социализации молодежи. Подключив полевые этнографические материалы, исторические источники и данные научной литературы, обнаружено локальные особенности бытования и организации молодежных общин на Ополье в конце XIX — начале XX вв.

Ключевые слова: этнология, Ополье, молодежная община, социализация молодежи, инициации, «толока», «вечорниця», «музыка».